

THE FACES OF "THE BLACK ANGEL" IN THE WORLD OF THE PERIPHERY

Aritina Iancu (Micu-Oțelea), PhD Student, "1 Decembrie 1918" University of Alba Iulia

Abstract: "The dark angel spread its wings over the slums, like a shroud, and entered, with the steps of a wrongdoer, into the madhouse." The quotation from the first novel of the Barrier cycle illustrates the image of death, which is perceived as an intruder who has come to tear apart with brutality the "crooked destinies" from the world of the slums. In contemporary society death is considered a rupture, modern man lacking that understanding of the world and of death specific to the archaic man, for whom "the symbol of death and that of resurrection are complementary." (Mircea Eliade). In the world of the slums death is, generally, ritualized, being "domesticated", "tamed", but some situations appear in which the death of the other becomes dramatic.

Abstract: "Îngerul negru își aruncase aripa peste mahalala, ca un giulgiu, și intrase, cu pași de răufăcător, în casa cu nebuni." Citatul din primul roman al ciclului Bariera ilustrează o imagine a morții, care se este percepută ca un intrus venit să smulgă cu brutalitate "destinele strâmbe" din lumea mahalalei. În societatea contemporană moartea este considerată o ruptură, omului modern lipsindu-i acea înțelegere a lumii și a morții specifică omului arhaic pentru care "Simbolul morții inițiatice și cel al renașterii sunt complementare." (Mircea Eliade). În lumea mahalalei moartea este, în general, ritualizată, fiind „domesticită”, „îmblânzită”, dar apar și situații în care moartea celui alt devine dramatică.

Keywords: *slum/ outskirts, death, initiation rites, center and periphery*

*"În accepțiunea sa cea mai generală termenul de inițiere indică un corpus de rituri și învățături orale al căror scop este producerea unei schimbări hotărâtoare în statutul religios și social al celui supus inițierii.(...)el (neofitul) a devenit**altul**. (M. Eliade).*

Lucrarea de față pornește de la premisa că pentru omul periferiei, și el "un animal ceremonial", inițierea este absolut necesară, fie că vorbim de inițiere erotică, de societăți secrete sau de moarte: *"Inițierea constituie unul dintre fenomenele spirituale cele mai semnificative din istoria omenirii. Este un act care nu implică numai viața religioasă a individului, în sensul modern al termenului religie, el implică **întreaga** (subl. aut.) sa viață"*¹

Mahalalaua, o lume lângă o altă lume, este percepută diferit în literatura română: ca o realitate desprinsă de orașul iluzie, contactul lor fiind sporadic și necontaminator, fiecare folosindu-se de cealaltă, fără ca aceste două realități să se suprapună. Această relație de conviețuire este surprinsă în romanele din ciclul *Bariera* ale scriitorului G. M. Zamfirescu. Există și alte texte, în care mahalalaua e o lume care înaintează încet, dar sigur spre centru înghițindu-l, uneori instalată agresiv în inima orașului pe care-l devorează. Astfel, în romanul lui Radu Aldulescu, mișcarea mahalalei spre centru este violentă, periferia ajunge "să muște" cu răngi și apoi "să ronțăie" cu colții buldozerelor un centru care își trăiește ultimele clipe de viață. Indiferent de relația periferie-centru, această lume dezvoltă propriile reguli, legități, mituri. Sistemul axiologic al acestei realități (valori, credințe) conturează specificul său, legile care o ghidează, uneori total diferite de ale "celorlalți", de ale centrului. De aceea, pătrunderea în

¹Eliade, Mircea, *Nașteri mistice*. Traducere de Mihaela Grigore Paraschivescu. București, Editura Humanitas, 1995, p. 17.

această lume presupune parcurgerea unor pași, a unui traseu inițiativ, chiar dacă ia forma unei *coborâri în infern*.

Ne propunem să abordăm problematica morții referindu-ne la două romane emblematică care reflectă spațiul periferiei românești: *Maidanul cu dragoste*, textul lui G.M. Zamfirescu și *Groapa* lui Eugen Barbu.

Philippe Ariès, pornind de la ideea că există o relație strânsă între atitudinea în fața morții și conștiința de sine, propunea în lucrarea sa, *Omul în fața morții*, o istorie a (acesteia în patru timpi: **moartea domesticită** (familiarizarea cu moartea; o moarte percepută fără frică și fără disperare), **moartea eului** (un sentiment foarte personal și interior al morții, un atașament foarte violent față de valorile vieții) **moartea celuilalt** (moartea devine dramatică prin separarea, prin despărțirea de celălalt) și **moartea interzisă** (exilarea morții în afara familiei). Vom apela la aceste fețe ale *îngerului negru* pentru a înțelege modul în care se manifestă *moartea trăită* (Michel Vovelle) în spațiul particular al periferiei. Oamenii mahalalei, de cele mai multe ori, nu pleacă fără regrete din lume, deși existența lor rămâne ”*un popas în durere*”.

”*Îngerul negru își aruncase aripa peste mahalala, ca un giulgiu, și intrase, cu pași de răufăcător, în casa cu nebuni.*”² Citatul din primul roman al ciclului *Bariera* ilustrează o imagine a morții, care se este percepută ca un intrus venit să smulgă cu brutalitate ”destinele strâmbe” din lumea mahalalei. În societatea contemporană moartea este considerată o ruptură, omului modern lipsindu-i acea înțelegere a lumii și a morții specifică omului arhaic pentru care ”*Simbolul morții inițiatice și cel al renașterii sunt complementare.*”³

În lumea mahalalei moartea este, în general, ritualizată, „domesticită”, ”îmblânzită”, omul fiind conștient că: ”*din clipa în care se naște, este destul de bătrân ca să moară*”⁴.

”*Casa de nebuni*” din ”*mahalaua cu nume rușinos*” este bulversată în finalul romanului *Maidanul cu dragoste* de scandalul generat de Safta. Țiganca ajunge până la urmă o victimă a furiei mulțimii, a sufletului colectiv care : ”*urla în deplina lui animalitate, în figurile fără număr și fără nimic omenesc în ele, unele colțuroase, strâmbe de ură ori schimonosite de încordare, altele buhăite și cu buzele groase, respingătoare în inconștiența cu care scui-pau blesteme(...)*”⁵

Lăsată să moară direct pe pământ, cu o lumânare pe care Tănăsiță încearcă să o păstreze aprinsă, Safta își dă sufletul, după ce infidelitatea ei și umilirea soțului alimentează nevoia de circ a mahalalei. Mulțimea rămâne un gust amar după această consumare zgomotoasă a scandalului care este amplificat de ancheta autorităților urmată de o arestare în grup a oamenilor și de torturarea acestora în închisoare. Pentru ceilalți, pentru orășeni, dramele mahalalei sunt percepute ca un subiect senzațional, iar pentru procuror ca o șansă de promovare.

O victimă a mulțimii este și unul dintre personajele lui Eugen Barbu, cămătarul Bică-Jumătate, dar de data aceasta agresivitatea se manifestă într-o altă direcție: profanarea ritualului înmormântării, ca o pedeapsă aplicată celui care trăise toată viața ca un câine, profitând de nevoile săracilor. Locuitorii mahalalei află din întâmplare că Bică-Jumătate a murit și ”*cu o ură veche, strânsă de ani de zile*”⁶ se adună în fața casei cămătarului, pe care rudele încercau să-l înmormânteze pe furiș. La această scenă accesul copiilor este interzis ”*pentru că ceea ce avea să*

² Zamfirescu, G.M., *Maidanul cu dragoste*, p.389.

³ Eliade, Mircea, *Op. Cit.*, p.53.

⁴ von Tepl, Johannes, *Plugarul și moartea*. Traducere din germane medievală de Marin Tarangul și Emmerich Schaffer. București, Editura Humanitas, 1997, p. 60.

⁵ Zamfirescu, G.M., G. M., *Maidanul cu dragoste*. Prefață de Marius Chivu. București, Jurnalul Național, 2009, p. 14.p.337.

⁶ Barbu, Eugen, *Groapa*, București, Editura 100+1 Gramar, 2007, p. 216.

urmeze era o treabă serioasă, de oameni mari”⁷ și pentru că ritualul înmormântării este întrerupt pierzându-și valoarea de familiarizare cu moartea, de îmblânzire a îngerului negru. Sicriul cămătarului este aruncat în Colentina, ”îngropat fără cruce, fără lumânare”.⁸ Dimensiunea răzbunării se conturează prin raportarea la importanța ceremonialului înmormântării în spațiul mahalalei, care păstrează o mare parte din credințele funcționale în universul rural.

Tot în romanul lui Barbu, în capitolul *Priveghi* este devoalat setul de rituri specifice trecerii în lumea de dincolo. Moartea lui Gogu, croitorul, este precedată de semne prevestitoare: apariția lui Tudose, spărgătorul de lemne însemnat fizic (cu un ochi alb, scurs), o replică a celei cu coasa, trece prin Cuțarida anunțând *Sparg la lemn! Sparg la lemn!*. Și în cadrul acestui rit de trecere, Aglaiei i se rezervă un rol esențial: cea care spală trupul morților o ajută pe văduvă să urmeze toți pașii obligatorii în ceremonialul înhumării. În gesturile și vorbele nevestei lui Grigore (personaj esențial în spațiul romanului, care asistă în calitate de prim locuitor al zonei la nașterea mahalalei) se conturează o atitudine detașată de firească acceptare. De la scăldatul trupului neînsuflețit până la alungarea unei pisici ca să nu transforme sufletul mortului în strigoi, toate gesturile sunt făcute cu scopul ”unei integrări ireversibile reușite”⁹. Și în cazul lui Marin Pistică moartea este anunțată, dar nu prin apariția lui Tudose, ci printr-un vis mistic care compensează tot amarul acestui destin chinuit. Forțat să-și câștige pâine printr-o activitate care îl scârbește, parlagiul se simte mânjit cu sânge și se visează într-o lume în care oamenii și animalele trăiesc într-o dulce armonie: ”Păi să fie așa o înfrățire, Doamne, să trăiască oameni și animale laolaltă, să nu mai curgă sânge. Că eu mă hrănesc numai cu iarbă, cu verdețuri și-mi merge bine.”¹⁰ Este o victimă a taurului pe care ar fi trebuit să-l înjunghie și moare încruntat. În fața morții unuia dintre ei, muncitorii de la abator sunt detașați, moartea este ceva firesc, fie că este vorba de vite, fie că este vorba despre oameni. Deși violentă, trecerea dincolo este percepută de ceilalți ca o formă de evadare: ”Las’că-i mai fericit! A scăpat și ăsta. N-are mamă, n-are tată, nu cățel, nu purcel, o să-i fie mai bine.”¹¹

Moartea dramatică a celuilalt este ilustrată în al doilea roman al ciclului *Bariera*, prin sinuciderea lui Ivan. Rusul revoluționar, retras în spațiul mahalalei bucureștene, nu este niciodată, în totalitate asimilat. În jurul său se construiește o adevărată poveste, cu elemente supranaturale care mută în sfera senzaționalului destinul acestui personaj. Încă de la început, Ivan refuză să se confunde cu ceilalți și își construiește o arcă în mijlocul curții, trezind curiozitatea locatarilor. Între blândul cizmar și personajul-narator se naște o prietenie sinceră, caldă. Sinuciderea lui Ivan, o expresie a deziluziei în plan erotic, este percepută în mod tragic de Iacov. Moartea prietenului său, îl aruncă pe adolescentului Iacov într-o „durere tăcută, ascunsă, ursuză și ciudată”¹² care contrastează izbitor cu ”durerealumii: colorată, zgomotoasă, înzorzonată cu funde și cofeturi, cu lumânările și patrafire.”¹³

Amenințarea morții, prin boala Puicii, îl scoate pe adolescentul Iacov din starea de inocență de care se agață cu disperare. E o altă formă de neacceptare a morții celuilalt: ”Scrisesem

⁷Ibidem.

⁸Ibidem, p.223.

⁹ Sârbu, Georgiana, *Istoriile periferiei. Mahalaua în romanul românesc de la G. M. Zamfirescu la Radu Aldulescu*, București, Editura Cartea Românească, 2009, p. 211.

¹⁰Barbu, Eugen, *Op. cit.*, p.143.

¹¹Ibidem, p.147.

¹² Zamfirescu, G. M., *Sfânta mare nerușinare*, Ediție îngrijită, prefață și bibliografie de Valeriu Râpeanu. București, Editura 100+1 Gramar, 1998, p. 270.

¹³ Ibidem, p.270.

pe batistă, ca pe-o unică filă de calendar, întâia mare sărbătoare a îngerului negru.”¹⁴ Mama lasă un fel de testament soțului și fiului în încercarea de a-i pregăti pentru deznodământul pe care îl simte apropiat: să cânte, să nu mai pună nimic la inimă. Dar când cei doi, la sfatul medicului, încearcă să o trimită la țară, într-un mediu mai sănătos, femeia refuză cu încăpățănare această exilare a morții în afara familiei, preferând să-și petreacă puținul timp rămas alături de ei.

În general, în spațiul particular al periferiei, moartea continuă să fie ritualizată ceea ce o transformă într-o realitate obișnuită, acceptabilă, parte integrantă a fiecărui destin. Atunci când ea smulge agresiv, la întâmplare, oamenii mahalalei, nu mai este privită de toți membrii comunității ca un lucru firesc, încăpățânându-se să nu se lase ”îmblânzită”, să nu-și găsească sensul.

BIBLIOGRAPHY:

- Barbu, Eugen, *Groapa*, București, Editura 100+1 Gramar, 2007
- Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. Ediție și prefață de Al. Piru. București, Editura Minerva, 1982
- Constantinescu, Pompiliu, *Scrieri (vol.5)*, Ediție îngrijită de Constanța Constantinescu cu o prefață de Victor Felea, București, Editura Minerva, 1971
- Eliade, Mircea, *Nașteri mistice*. Traducere de Mihaela Grigore Paraschivescu. București, Editura Humanitas, 1995
- Nicoară, Simona, Nicoară, Toader, *Mentalități colective și imaginar social. Istoria și noile paradigme ale cunoașterii*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1996
- Sârbu, Georgiana, *Istoriile periferiei. Mahalaua în romanul românesc de la G. M. Zamfirescu la Radu Aldulescu*, București, Editura Cartea Românească, 2009
- Sebastian, Mihail, *Eseuri. Cronici. Memorial*. Ediție îngrijită și prefață de Cornelia Ștefănescu. București, Editura Minerva, 1972
- von Tepl, Johannes, *Plugarul și moartea*. Traducere din germane medievală de Marin Tarangul și Emmerich Schäffer. București, Editura Humanitas, 1997
- Zamfirescu, G. M., *Maidanul cu dragoste*, București, Jurnalul Național, 2009
- Zamfirescu, G. M., *Sfânta mare nerușinare*. Ediție îngrijită, prefață și bibliografie de Valeriu Râpeanu. București, Editura 100+1 Gramar, 1998

¹⁴ Idem, *Maidanul cu dragoste*, p. 414.